

Martin Šimsa: Vtělení filosofie – osobní zkušenosti s vtělováním filosofie

Západní filosofie začíná podle Aristotela Tháletem. Tháletova tělesnost se manifestuje pádem do studny. Nepřikláním se ke Kratochvílově hypotéze, že Tháles ze studny pozoroval hvězdy, ale naopak k mnohem prozaičtější verzi Platónově, že pozoroval hvězdy, nevšiml si studny a spadl do ní. Smála se mu thrácká děvečka a od té doby se podobně smějí všem filosofům. Filosofové často nevědí, co s tělem a to jak osobně, tak filosoficky a různé modifikace pádů do studny jsou pro ně na běžném pořádku. Tháletův příběh považují za paradigmatický pro filosofii i její vtělování.

Nejen že filosofové často nevědí co s tělem, ale také obce, vladaři a mocní všeho druhu nevědí, co s filosofy, proto jsou filosofové už od dob starého Řecka pronásledováni, vyháněni z obce, zavírání do vězení, dokonce i popravováni. Filosofie vtělená do filosofů sdílí osudy svých nositelů. Filosofové poskytují filosofii svá těla. Důsledkem propůjčování těl filosofickému myšlení jsou konflikty se současníky, obecními i městskými společenstvími i státy. Prostřednictvím konfliktů filosofie v jistém smyslu vstupuje do světa a tento svět proměňuje. Ne všichni filosofové jsou ochotni jít kvůli filosofii do konfliktu. Příkladem filosofa, který postavil filosofii výše než svůj život je Sókratés, na druhé straně Aristoteles, Hegel či Heidegger se konfliktům umně vyhýbali. Rozhodně ne každý konflikt filosofů je konfliktem filosofickým. Nicméně v konfliktu se výrazným způsobem vyjevuje způsob existence filosofie a filosofů ve světě, jejich tělesnost. Tělo se stává intersubjektivním médiem filosofické komunikace, která mívá také etický a politický rozměr. Konflikt či průšvih může mít různý charakter – nešikovnost, hloupost, neopatrnost, ale i zásadovost, morálnost či ohlašující se budoucnost. Tento příspěvek je neskromně zaměřen na některé osobní konflikty a průšvihy, ne všechny filosofické – posuďte sami!

Když mi bylo devět let, spadl jsem do studny. Nepozoroval jsem hvězdy, ale hrál si s kamarádem na schovávanou. Studna byla 8 metrů hluboká, celá byla protkána železnými háky, na dně bylo asi jeden a půl metru vody. Jako zázrakem jsem proletěl mezi háky, odrazil se ode dna a šlapal vodu. Kamarád, se kterým jsem si hrál, duchapřítomně a pohotově zavolal svou matku, která popadla lano, hodila mi ho do studny, chytil jsem se a vytáhli mě. Stalo se to 20. srpna 1968 odpoledne. Další den v pět hodin ráno klepal na okno evangelické fary v Prosetíně, kde jsme bydleli, filosof Gardavský, aby nám sdělil, že nás obsadili Rusové. Otec s Gardavským obešli lidi ve vesnici, sešli se na národním výboru, odsoudili sovětskou okupaci, vyjádřili podporu Dubčekovi a otec odjel do Prahy za filosofem Hejdánkem a spisovatelem Vaculíkem, aby se poradil o dalším postupu.

Když mi bylo třináct let, v únoru 1973, obdržel můj otec, který v Prosetíně působil jako farář československé církve evangelické, poštou obyčejný dopis, v němž mu sděloval tajemník pro věci církevní ve Žďáru nad Sázavou, pan Ťupa, že mu odebírá státní souhlas pro výkon duchovenské činnosti bez udání důvodů. Otcovým kolegům to odůvodňoval tak, že mu otec prý na obálky psal místo Ťupa Tupa.

Když mi bylo čtrnáct let, v červnu 1974, jsem nebyl přijat na gymnázium v Bystřici nad Perštejnem, ač jsem měl vcelku obстойné vysvědčení a úspěšně jsem složil přijímací zkoušky. Na gymnázium bylo 64 míst, hlásilo se nás 62, nepřijati jsme byli 2, druhá studentka byla dcerou komunisty vyloučeného ze strany. Otec na to v odvolání upozornil, následně byla se zpětnou platností ona 4 místa zrušena.

Do Prosetína jezdila vždy v létě filosofka Božena Komárková. Ta mi navrhla, že bych mohl s její pomocí napsat prezidentu Gustávu Husákovi. Její instruktaž zněla: Napsat mu zdvořile, je to prezident, ale ne servilně, učíš se dobře a přijímací zkoušky jsi složil – toho jsem se držel i do budoucna. Odvolání prezidentská kancelář postoupila ONV ve Žďáru nad Sázavou a odtud přijel úředník do Prosetína, aby mi nepřijetí osobně vysvětlil, abych, jak sdělil otcí, nezatrplk proti socialistickému zřízení. Byl jsem v té době na táboře u Sázavy se skauty pod hlavičkou Sokol Silůvky a

úředník sice pravil, že mě najde, aby mi to mohl osobně vysvětlit, ale buď se na to vykašlal, nebo tábor nenašel.

Začal jsem se učit v Brně sazečem a paní profesorka Komárková nabídla mně i rodičům, že se pokusí mi částečně nahradit středoškolské vzdělání. Tak jsem k ní chodil na němčinu, latinu, dějepis, zeměpis a dostávali jsme se i k filosofii a politice. V roce 1974 vyšlo na Západě Solženicynovo Soustroví Gulag a paní profesorka už na podzim toho roku měla jeho německou verzi. Spolu jsme přeložili první stránku, ale pak rozhodla, že se to musí odložit až budu starší, takže přes mé preference Solženicyna jsme četli a překládali švýcarskou učebnici evropských dějin.

Paní profesorka byla přísná středoškolská kantorka a takřka nikdy nebyla spokojená s mými přípravami a úkoly. Sice jsem k ní na hodiny docházel, ale čím dál častěji jsem chtěl povídat buď o politice, nebo o literatuře. Když mi bylo 16 let, začal jsem číst filosofické knihy. Zlobila se na mě, že je to brzo, že nejprve potřebuji získat všeobecné vzdělání, naučit se jazyky, ovládnout logiku – půjčila mi Tvrdeho logiku, ta mě moc nebavila – teprve potom číst filosofii. Ona sama vycházela z Tvrdeho (s velkým T) brněnského pozitivizmu, německé klasické filosofie, teoretiků demokracie, Masaryka, vracela se k řeckým klasikům, tedy k Platónovi, Aristotelovi a Augustinovi. Rozčílila se, když jsem jí řekl, že čtu Kantovu Kritiku praktického rozumu. Chtěla po mně, ať jí tedy vyložím, co Kant myslí kategorickým imperativem. Můj výklad ohodnotila slovy, že to není tak špatné, ale je špatné, že přeskakuji stupně vzdělání.

V létě 1976, v sedmnácti letech, jsem po cestě do NDR, navštívil v Praze Ladislava Hejdánka a postěžoval jsem si mu, že paní profesorka se mnou nechce diskutovat o filosofii a že tvrdí, že nejprve potřebuji všeobecné vzdělání, jazyky a logiku. Hejdánek pravil, že je to blbost, že filosofovat může člověk začít kdykoli a kdekoli, bez předpokladů, že samozřejmě jazyky a logika nejsou na škodu, ale ty se člověk může doučit kdykoli, a že je vidět, že paní profesorka sdílí předsudky brněnského pozitivizmu.

Vítězně jsem referoval paní profesorce, ta se velmi rozzlobila a napsala Hejdánkovi ostrý dopis, že kazí mládež obecně, pokud to říká nejen mně a mně konkrétně, protože jsem příliš mladý na to, abych mohl hned filosofovat a že středoškolské vzdělání mi bude chybět. Hejdánek odpověděl podobně ostrým dopisem, že ve vzdělání nejde o biflování nějakých dat a fakt, ale o hledání toho hlavního a podstatného, a uváděl příklady lidí, kteří se k filosofii dostali bez předchozí přípravy. Jedním takovým příkladem byl Jan Sokol, který se původně vyučil zlatníkem a pak začal filosofovat a překládat, dostal se do blízkosti Jana Patočky, nakonec si vzal Patočkovu dceru. Paní profesorka nenechala odpověď bez odpovědi a tak dále. Do korespondence se vložila i Hejdánkova dcera Jana, která paní profesorce napsala, že má pravdu ona, a že názory jejího otce nesmí brát tak vážně, protože ten je schopen smrtelně vážně tvrdit pravý opak toho, co si myslí, jen proto, aby si vyzkoušel svého partnera v diskusi. Takže paní profesorka potom umravňovala Janu, že to je sice možné, ale že si musí svého otce vážít a neměla by o něm psát takovýmto způsobem. Korespondenci ukončila až Charta 77, protože s tou přišly jiné problémy, nicméně to pro mě mělo jisté pozitivum, protože vedle němčiny, latiny a dějepisu jsme se dostali i k filosofii.

Chartu 77 k nám koncem prosince 1976 přivezl Miloš Rejchrt (evangelický farář bez souhlasu, překladatel Ricoeura, Levinase a dalších francouzských a švýcarských filosofů a teologů). Chtěl jsem ji podepsat, ale Miloš to odmítl s tím, že mi ještě není 18 let, otec ji podepsal a já s Milošem odjel do Prahy, kde se seznámil s Jiřím a Danou Němcovými, Mejlou Hlavsou (vedoucí skupiny Plastic People of Universe), Svátkou Karáskem, Aleškem Březinou a řadou dalších chartistů a lidí z undergroundu. Velký dojem na mě udělal filosof a psycholog Jiří Němec, ten mi poprvé vykládal Heideggerovu filosofii. (O rok později mně a Václavu Havlovi vykládal Heideggerovo pojetí nálady a naladěnosti na Hrádečku po pašijovém koncertu Plastiků. Dostal jsem od něj první strojopisný překlad

Heideggerovy přednášky „Co je filosofie?“ – loudil ji ode mě Ivan Chvatík pro Patočkův archív, ale nedal jsem mu ji.)

13. ledna 1977 se u nás doma konala dvanáctihodinová domovní prohlídka. Zažil jsem tři domovní prohlídky – vždy to byl otřesný zážitek. V učení jsem se poté přihlásil na referát v občanské výchově a udělal referát o Paktu lidských a občanských práv a Chartě 77. Učitel, starý komunista, který tam byl za trest, protože učil na střední škole, poslal žáka pro cigarety a toho přejelo auto, byl v šoku. Referát mě užasle nechal dokončit, ale dal mi pětku, kterou mi nebyl schopen odůvodnit a poté požadoval moje vyloučení z učení. Postavil se za mě třídní učitel, který byl sice vystrašený, ale byl to slušný člověk. Pozitivním výsledkem referátu bylo, že jsem se seznámil s Petrem Pospíchálem, ze kterého se později stal disident a několikanásobný politický vězeň a Standou Adámkem, který pocházel z velké katolické rodiny, jeho otec byl několikrát vězněn. Ještě jsem referoval o inaugurační řeči amerického prezidenta Jima Cartera, v níž se věnoval otázce lidských práv ve východní Evropě. Učitel občanské výchovy mi dal znovu pětku a vyhrožoval mi, že mě nechá propadnout, ale nakonec mi po přimluvách třídního učitele dal na konci roku čtyřku.

V Brně po Chartě vznikla skupina asi 50–60 mladých lidí. Potkávali jsme se ve filmovém klubu, kam jsme chodili na Felliniho, Bergmanna, Sauru, novou vlnu šedesátých let a podobné filmy – ve výboru byl Libor Chloupek. V době týdeníku jsme si ve vestibulu vyměňovali dokumenty Charty, Nežít se líží od Solženicyna, na stroji opsané knihy zakázaných spisovatelů. Dále jsme se potkávali v antikvariátech, kde jsme měli přátele, kteří nám schovávali knihy od Masaryka, Václava Černého, překlady ze 60. let, literární časopisy, apod. Dalším místem setkávání byla burza desek, která se pravidelně v sobotu konávala za Janáčkovým divadlem – tam se prodávaly a vyměňovaly tehdy těžko dostupné západní desky, nikdy tam nechyběl Petr Cibulka. Chodívali jsme do Divadla na Provozku. Uspořádali jsme několik koncertů Sváti Karáska, Jaroslava Hutky, Vlady Třešňáka, Charlieho Soukupa. Byla založena neoficiální univerzita Jana Patočky, v jejímž rámci přednášel historik Jaroslav Mezník, politolog Jaroslav Šabata, teolog Jan Šimsa, spisovatel Milan Uhde, lingvista Milan Jelínek. To vše běželo přerušováno občasnými výslechy až do jara 1978, kdy zavřeli Petra Pospíchala, Libora Chloupeka a Petra Cibulku, později mého otce, já byl odsouzen k podmínce 5 měsíců na 2 roky, protože jsem se nedostavil k odvodu. Hájila mě obhájkyň Urválková, její muž byl syn nejhoršího prokurátora 50. let, učil tělocvik na právnické fakultě. Hájila mě velmi dobře. Navíc mě uchránila od zavření tím, že mě po procesu odvedla zadním vchodem, protože dostala informaci, že StB mají připravenou provokaci, na základě které mě zavřou na oněch 5 měsíců natvrdo. Na proces přišlo asi 15 přátel. Byl jsem znovu povolán k odvodu a vzápětí jsem obdržel povolávací rozkaz na východní Slovensko, kam jsem vzhledem k zavřenému otci odešel.

S živým Patočkou jsem se bohužel nesetkal, ale byl jsem spolu se čtyřmi kamarády z Brna na jeho pohřbu. Přijeli jsme o den dříve odpoledne k Hejdánkovům, kde nám Heda Hejdánková nabídla, že u nich můžeme přenocovat. Chvilí jsme mluvili s Láďou, který pravil, že je možné, že ho zavřou, protože pokud bude příležitost, tak u Patočkova hrobu něco řekne a to StB dobře ví. Poněkud nás šokoval tím, že pravil, že si Patočka jako filosof nemohl přát nic lepšího než umřít v sedmdesáti letech za takových okolností. Chtěli jsme navštívit Karáska, ten bydlel na druhém konci Prahy v Košířích. Měli jsme štěstí a chytili ho doma. Probíral se proces s Plasty, Ivan Martin Jirous, zvaný magor, Egon Bondy, historky z výslechů, domovních prohlídek, sledování, koncertů a podobně. Utrhli jsme se odtud až v jedenáct a to ještě posílení značným množstvím piva. K Hejdánkovům jsme se dostali až v půl jedné v noci. Hejdánka mezitím opravdu sebralo StB, Karáska sebralo těsně po našem odchodu, my byli mezitím vždy na cestě Prahou. Heda nám pro jistotu vyjednala nocleh u sousedů, to ale už v půl jedné a v našem stavu bylo těžko uskutečnitelné, takže jsme spali u Hejdánků a další den se zúčastnili pohřbu. Sebráno bylo asi 30 lidí, Hejdánek byl na cele s Václavem Černým a reformním komunistou Kadlecem, takže na těch 48 hodin (obvyklá taxa) docela rád vzpomínal, protože si prý s Černým celou tu dobu

dělali z Patočky takovou legraci, až to byla pro ateistu Kadlece příliš silná káva. Černý mu navíc ještě říkal: „Vy ateisti, kteří nevěříte na věčnost, to máte těžký, ani si nemůžete udělat srandu z právě zemřelého přítele.“

V osmdesátých letech jsem jezdil k Hejdánkovi na bytové semináře, které pravidelně pořádal každé pondělí, někdy to bývalo s policejní ostrahou. Začátkem osmdesátých let jsem zažil sebrání Jacquese Derridy, který začal o kruhu, který ve svém životě (bojoval na Bílé hoře) i díle opsal Descartes a poté přešel na kruh, který opisuje on (cestou přes Prahu) a pokud se dobře pamatuji, tak mu tehdy nikdo nerozuměl. Tajný katolický kněz Tomáš Vlasák mu vyhuboval, proč s takovou filosofií k nám jezdí a co nám jí chce sdělit. StB ho sebrala po přednášce, do tašky mu strčila drogy a poté je u něj našla a hned ho odvezla na Ruzyň. Hejdánek, jakmile se to dověděl, se okamžitě vydal na francouzské velvyslanectví a tam je tak rezolutně vyzval, že je zapotřebí ihned jednat, že druhý den po telefonátu Mitteranda Husákovi, byl Derrida propuštěn. Derrida se odvděčil tím, že se od té doby až do své nedávné smrti intenzivně angažoval ve francouzské pobočce Vzdělávací nadace Jana Husa. Velmi Hejdánka dojal Richard Rorty, který přednášel na téma: Sebevražda, kterou spáchala americká analytická filosofie tím, že se stala neplodnou scholastikou, protože mu přivezl malý vzácný americký kaktus – později jsem se dověděl, že mu to poradil Erazim Kohák. Filosofovalo se i v Brně, v půli osmdesátých let jsme spolu s Václavem Umlaufem chodili k Pavlovi Baršovi, u něhož jsme četli Husserlova Logická zkoumání.

Tím skončím vzpomínání na živá setkání s filosofií, která mě už tehdy a také později životně orientovala. Toto vzpomínání je pro mě anamnézí vztahu k filosofií. V konfliktech s StB, s tehdejšími úřady i oficiální společností se pro mě filosofie stávala místem svobody, kterou člověk nedostane zadarmo, ale jejíž hodnota je úměrná oběti, kterou jí člověk přináší. Domnívám se, že právě tímto způsobem filosofie vstupovala do tehdejšího světa normalizačního socialismu a viditelně ho zabydlovala, polidšťovala a zkulturňovala. O filosofickou i občanskou svobodu šlo nejen v komunistickém režimu, jde o ni i dnes. Tímto příspěvkem jsem chtěl poděkovat kolegům i studentům, kteří mi po mém odvolání koncem března tím, že se mě otevřeně a odvážně zastali, hodili silné záchranné lano a dali novou chuť ke kritice našich univerzitních postkomunistických poměrů a hledání nových cest a nových perspektiv.

Martin Šimsa